

УДК 658.016.2

Наталія А. Герасимчук

Національний університет біоресурсів і природокористування України
**ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В СИСТЕМІ
ПОКАЗНИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

В статті наведені дані, що характеризують розвиток підприємницької інфраструктури і підтверджують авторську тезу про те, що формування розгалуженої інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва є принципово важливим фактором для розвитку підприємницької діяльності в Україні, ефективна діяльність якої сприяє переходу економіки України у систему сталого розвитку.

***Ключові слова:** підприємництво, інфраструктура, сталий розвиток*

Наталія А. Герасимчук

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
**ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В
СИСТЕМЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

В статье приведены данные, характеризующие развитие предпринимательской инфраструктуры и подтверждают авторский тезис о том, что формирование разветвленной инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства является принципиально важным фактором для развития предпринимательской деятельности в Украине, эффективная деятельность которой способствует переходу экономики Украины в систему устойчивого развития.

***Ключевые слова:** предпринимательство, инфраструктура, устойчивое развитие*

Nataliia A. Gerasymchuk

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
**ASSESSMENT OF ENTREPRENEURSHIP INFRASTRUCTURE IMPACT IN
THE SYSTEM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS**

The article presents the data describing the development of entrepreneurship infrastructure, and confirming the author's thesis that formation of extensive infrastructure supporting small and medium entrepreneurs is a crucial factor for entrepreneurship development in Ukraine, the effective activity of which would promote the economic transition of Ukraine to sustainable development.

***Keywords:** entrepreneurship, infrastructure, sustainable development*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями Сутність підприємництва полягає в інноваційному та ризиковому поєднанні і взаємодії виробничих і специфічних людських ресурсів, завдяки яким в процесі діяльності досягаються якісно інші результати, відмінні від характерних для бізнесу схем господарювання. Така функція підприємництва, як інноваційність, дозволяє реалізувати нові знання та технології використання існуючих ресурсів, а ризиковість, притаманна підприємству як явищу, дає поштовх до реалізації таких проєктів.

Підприємництво, як явище, що інституціювалося в останні два століття, є, на думку багатьох вчених, тією рушійною силою, що поєднує економічне зростання і соціальний розвиток, а отже, виконує одразу дві мети сталого розвитку. Що стосується екологічної складової, то її втілення досягається за допомогою використання нових технологій, що розробляються з врахуванням концепції збереження навколишнього середовища. Але, на жаль, останнім часом в Україні спостерігається недопустимо низькі темпи технічного

оновлення в усіх галузях господарювання, пов'язані перш за все із значними упущеннями в стратегіях та механізмах організації розвитку інфраструктури підприємництва.

Аналіз останніх публікацій по проблемі В останні два десятиліття в наукових дискусіях обговорюється поняття сталого розвитку, що має на увазі під собою досягнення взаємопов'язаних цілей соціальної, економічної та екологічної стійкості як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Серед вітчизняних дослідників теорії та практики підприємництва відомі роботи таких авторів, як О. Арефев'ої, З. Варналій, В. Воронкової, Л. Ганущак-Єфіменко, Г. Клейнера, М. Маліка, Й. Шумпетера, та ін. Теоретичні і практичні питання дослідження сталого розвитку розкрито у працях науковців С. Рогач, М. Хвесика, М. Долішнього та ін.

Невирішені частини дослідження Подальший розвиток економіки повинен базуватися на основі підприємницької діяльності в напрямку сталого розвитку, завдяки чому створюються необхідне поєднання умов та цілей для більш повного і глибокого розкриття сутності та законів якісно різних явищ, що впливають на процес економічного зростання.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування Аналізуючи наукову літературу з питань підприємництва і сталого розвитку, перше, на що акцентується увага – це те, що ці дослідження проходять окремо. Але, на нашу думку, ці два явища – підприємництво і сталий розвиток – мають бути тісно пов'язані, як двигун процесів та бажана мета їх здійснення. Адже саме підприємництво має достатній потенціал для здійснення будь-якої мети, проблема полягає лише у достатній мотивації для підприємця здійснювати бажані для суспільства процеси. Перш ніж давати «завдання» підприємцям, їх необхідно виділити як рушійну силу перетворень і надати їх підтримку, і ці задачі виконує розвинена підприємницька інфраструктура. Державна політика дерегуляції є одним з основних елементів практичного запровадження нової моделі підприємницької інфраструктури. Стосовно наявності самих підприємців – то в цьому плані зусилля держави не пропали даром, за останні 20 років в країні сформувався потужний клас підприємців, але точок розвитку не вистачає саме через недоліки інфраструктури підприємництва.

Сектор малих та середніх підприємств в Україні сформувався кількісно і відповідає середньоєвропейському рівню. Для демократичних провідних країн світу, зокрема країн ЄС, МСП є основою національних економік. Так, на МСП в ЄС припадає 99,8% від загальної кількості суб'єктів господарювання, ним створюється 66,8% робочих місць та 57,9% доданої вартості [4]. Кількість зайнятих в МСП в Україні становить 7345 тис. осіб, що втричі перевищує кількість зайнятих на суб'єктах великого бізнесу. Обсяг реалізованої продукції суб'єктами МСП в Україні – 2,6 трлн грн., що у півтора рази більше обсягу реалізації суб'єктами великого бізнесу.

Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні», прийнятого у 2012 р., внесено зміни до Господарського кодексу України в частині визначення понять суб'єктів великого, малого та середнього підприємництва, які приведено у відповідність до класифікації ЄС [2]. У 2014 р. частка суб'єктів малого та середнього підприємництва досягла 99,96% від загальної кількості суб'єктів господарювання, що в цілому відповідає європейським стандартам [2].

За даними Держстату України станом на 1 січня 2015 р. в Україні налічувалося 341001 підприємство, з яких 497 – великих, 15906 – середніх і 324598 – малих підприємств, з них 278922 – мікропідприємств. Протягом 2010-2014 рр. кількісно зменшилися в абсолютному виразі всі види підприємств, але темпи зменшення були різними [5]. У структурі суб'єктів господарювання збільшилася частка малих підприємств – від 94,3% загальної кількості у 2010 р. до 95,2% загальної кількості у 2014 р. внаслідок зменшення кількості середніх і великих підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності підприємств всіх розмірів, 2011-2015 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2015 р. у % до 2011 р.
Кількість підприємств, од.	378810	375695	364935	393327	341001	90
великі підприємства, од.	586	659	698	659	497	85
% до загальної кількості підприємств	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	50
середні підприємства, од.	20983	20753	20189	18859	15906	76
% до загальної кількості підприємств	5,5	5,5	5,5	4,8	4,7	85
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	5	5	4	4	4	80
малі підприємства, од.	357241	354283	344048	373809	324598	91
% до загальної кількості підприємств	94,3	94,3	94,3	95,0	95,2	101
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	78	77	76	82	75	96
з них мікропідприємства, од.	300445	295815	286461	318477	278922	93
% до загальної кількості підприємств	79,3	78,7	78,5	81,0	81,8	103
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	66	65	63	70	65	98

Джерело: Складено автором на основі: [2]

Відповідно до чинного законодавства України учасниками господарських відносин можуть бути юридичні та фізичні особи. На початок 2015 року в Україні господарську діяльність вели, окрім підприємств, 3,5 млн. фізичних осіб-підприємців.

За даними Державної реєстраційної служби, станом на 1 січня 2015 р. в Україні припинено діяльність 3711969 суб'єктів господарювання, з них 1082216 юридичних осіб та 2629753 фізичних осіб-підприємців [5].

У структурі вітчизняного підприємництва за розміром підприємств станом на 01.01.2015 частка малих підприємств становила 94,3%, середніх – 4,7% і великих – 0,1% (рис. 1). Протягом 2010-2014 років ці показники майже не зазнали змін.

По регіонах найвищі показники кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України у містах Києві та Севастополі, Одеській, Київській і Харківській областях. Відповідно, найнижчі показники кількості малих підприємств у Тернопільській, Сумській, Закарпатській, Чернівецькій та Рівненській областях. Як і в попередні роки, переважна кількість середніх і малих підприємств України зосереджена в Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Львівській, Одеській, Харківській областях та в місті Києві. Найменші кількісні показники середніх і малих підприємств у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій області та м. Севастополь [5].

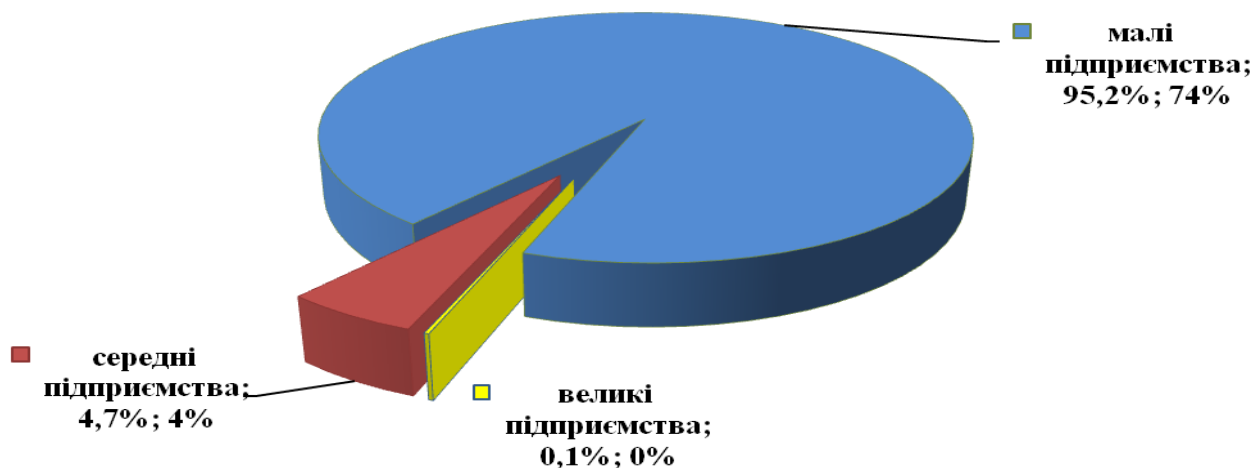

Рис. 1. Кількість підприємств за їх розмірами у відсотках та на 10 тис. осіб населення, станом на 01.01.2015 р.

Джерело: [5]

У 2010-2014 рр. у структурі зайнятості населення відбулися незначні зміни на користь великих підприємств за рахунок малих. Так, у 2010 р. на великих підприємствах працювало 30,6% від зайнятого населення на підприємствах та на малих підприємствах – відповідно, 26,1%, а в 2014 р. – 30,9 і 25,6% від зайнятого населення на підприємствах відповідно [1]. Суб'єкти малого і середнього підприємництва продали 60,5% від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) в Україні, з них 39,7% реалізовано середніми підприємствами, 15,1% – малими підприємствами та 5,7% – фізичними особами – підприємцями [2].

У розподілі за видами економічної діяльності для суб'єктів малого і середнього підприємництва пріоритетними сферами залишаються торгівля та сфера послуг, питома вага яких від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) сумарно перевищує 60%. Значно нижчими є показники промисловості (20,3%), сільського господарства (5,5%), будівництва (5,4%) (рис. 2) [5].

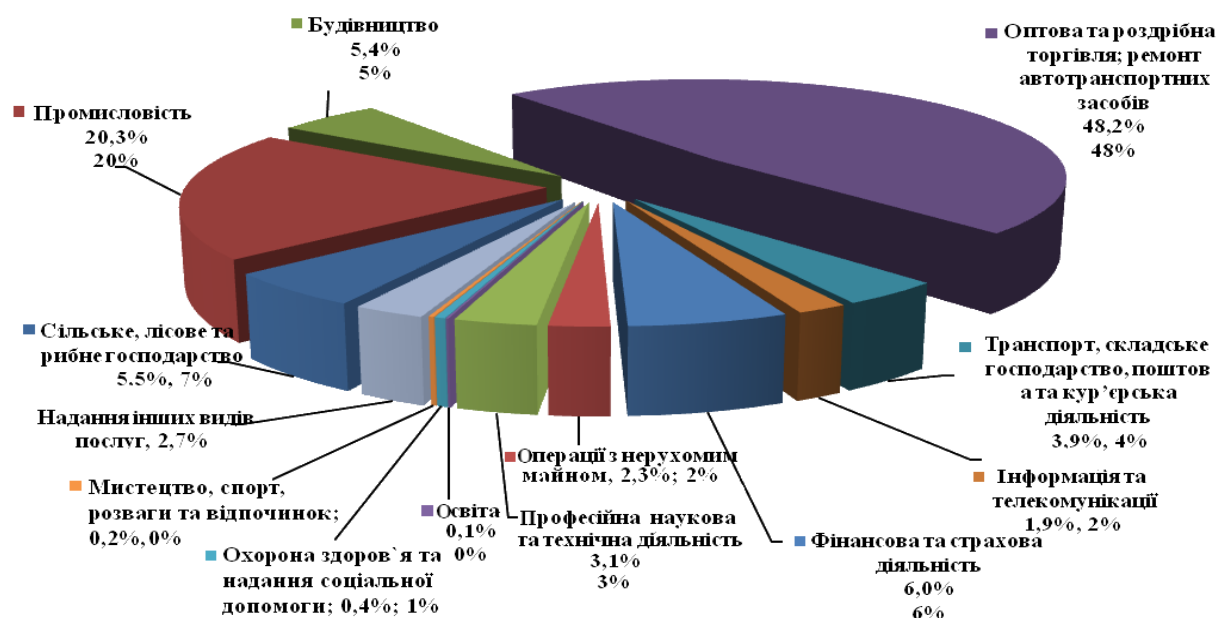

Рис. 2. Питома вага суб'єктів малого та середнього підприємництва в обсягах реалізації продукції за видами економічної діяльності за 2012 р.

Джерело: [5]

У 2012 р. малими і середніми підприємствами було залучено 111382,9 млн. грн капітальних інвестицій, з яких 75247,4 млн. грн – середніми та 36135,5 млн. грн – малими підприємствами. У порівнянні з 2011 р., обсяг залучених капітальних інвестицій збільшився на 11193,2 млн. грн.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств і організацій, а також кредити банків та інші позики. Станом на 1 січня 2013 р. фінансовий результат до оподаткування підприємств, які одержали прибуток, становив 248035,9 млн. грн, середніх підприємств – 111313,2 млн. грн., що у відсотках до загальної кількості підприємств становить 66,2%, а малих – 39794,1 млн. грн, або відповідно 64,4% [5].

Найбільше значення фінансового результату до оподаткування мали малі та середні підприємства, які ведуть діяльність у таких сферах: сільське, лісове та рибне господарство; оптова та роздрібна торгівля; промисловість; операції з нерухомим майном.

За підсумками рейтингу Світового банку «Doing Business-2014» (далі – Рейтинг умов ведення бізнесу) Україна перемістилася вище на 28 позицій порівняно з минулорічним рейтингом і посіла 112-те місце (рис. 3) [2].

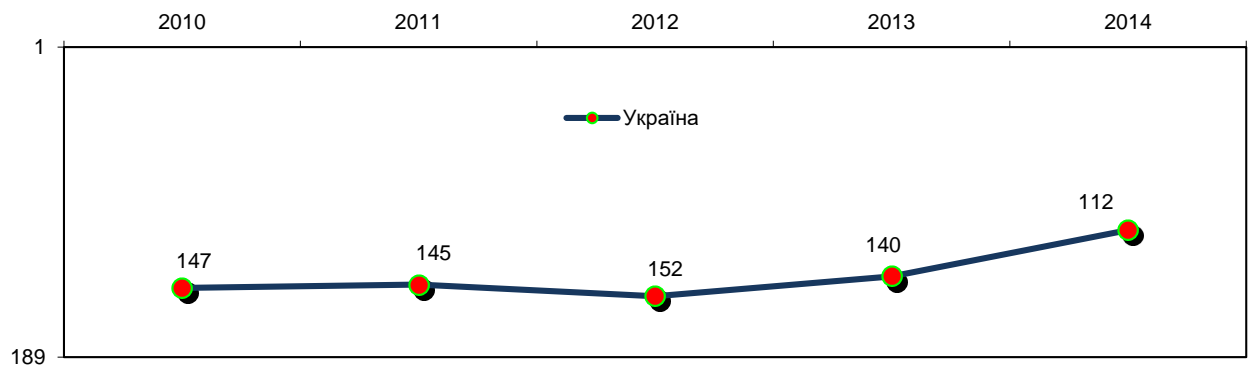

Рис. 3. Динаміка змін позиції України у Рейтингу умов ведення бізнесу за 2010-2014 рр.

Джерело: [2]

Її визнано країною, що досягла найкращих результатів щодо покращення регуляторного середовища серед усіх країн світу у 2012–2013 рр.

Найбільшого прогресу Україна досягла за такими критеріями як отримання дозволів у будівництві – 41-ша позиція проти 186-ї у Рейтингу – 2013, реєстрація власності – 97-ма проти 158-ї, доступ до кредитування – 13-та проти 24-ї. Близько 65% від загального показника у підвищенні країни в Рейтингу умов ведення бізнесу належить будівельній галузі.

Світовий банк відзначив проведення реформ в Україні за вісьмома напрямками з десяти, які досліджує згаданий Рейтинг. Більше того, вона очолила список з десяти держав, що досягли найбільшого прогресу в покращенні умов для ведення бізнесу.

В аналізі проведених раніше автором досліджень підприємництва, (2002–2004 рр.) виявлені залежності розвитку індивідуального виробничого підприємництва з рівнями народжуваності, демографічного навантаження, природного та міграційного приросту, безробіття й напруженості на ринку праці, рівнем споживчих витрат і показником загальної місткості ринку в регіоні. Середні та медіанне значення всіх змінних помітно різнилися залежно від стану цих показників у ряді районів Полтавської області під час проведення кластерного аналізу. Розглянемо детальніше виявлені відмінності.

Таблиця 2

Динаміка змін позиції України у Рейтингу умов ведення бізнесу за 2010-2014 роки

Категорії Місце рейтингу	Doing Business-2013		Doing Business-2014	
	140		112	
Реєстрація підприємств	50	+3	47	
Отримання дозволів на будівництво	186	+145	41	
Підмикання до електропостачання	170	-2	172	
Реєстрація власності	158	+61	97	
Кредитування	24	+11	13	
Захист інвесторів	127	-1	128	
Оподаткування	168	+4	164	
Міжнародна торгівля	148	=	148	
Ефективність судової системи при вирішенні комерційних спорів	45	=	45	
Вирішення неплатоспроможності (ліквідація підприємств)	157	-5	162	

Джерело: [11]

Кластери значно відрізняються за рівнем народжуваності й коефіцієнтом демографічного навантаження. У районах з високим ступенем розвитку підприємництва (за кількістю малих підприємств) показники середнього рівня народжуваності і коефіцієнт навантаження дітьми вище. Наприклад, у 2004 р. рівень народжуваності в кластерах Новосанжарського району був вище на 12,3%, а демографічне навантаження дітьми – на 4,56%.

Одержаний результат має цілком зрозуміле пояснення, адже вищий рівень демографічного навантаження породжує об'єктивну потребу в прискореному зростанні індивідуального підприємництва як засобу підвищення зайнятості та додаткового джерела доходів. Належна мотивація підприємницької діяльності внаслідок високого демографічного навантаження і пояснює той факт, що виробничий вид підприємництва більшою мірою розвивається там, де історично склався підвищений рівень народжуваності. Таким чином, поштовхом для прискореного розвитку індивідуального підприємництва в досліджуваних районах стали не економічні регулятори, а соціально-демографічні, репродукційні стереотипи поведінки населення.

Однак, можна бачити і зворотну закономірність – вищий рівень підприємницької активності може призводити до зростання додаткових доходів населення і стимулювати його демографічну активність, підвищити народжуваність, знизити смертність. У цьому разі виявлене поєднання високого рівня народжуваності та розвитку підприємництва в регіонах є проявом сімейно-репродукційної функції індивідуального виробничого бізнесу.

Однак простежити таку закономірність на сучасному етапі неможливо з певних причин. Адже період активного розвитку індивідуального підприємництва (особливо його виробничого виду) в Україні ще дуже нетривалий, індивідуальне підприємство розвинуто недостатньо, а його умови, результати й доходи від функціонування нестабільні. У сукупності це не дає можливості статистично надійно спрогнозувати віддачу від темпів розвитку підприємництва та його кількісний вплив на демографічні процеси.

Відзначимо також, що взаємозумовленість змін показника народжуваності й рівня розвитку підприємництва може сприяти підвищенню ефективності політики державної підтримки сфери індивідуального підприємства, яка одночасно сприятиме й вирішенню проблеми подолання популяційної кризи в країні. Справедливо і зворотне – активна державна політика щодо зростання народжуваності в країні і регіонах може опосередковано стимулювати й розвиток підприємництва.

Виділені кластери також значимо різняться за показником природного зменшення населення. У регіонах з високим рівнем підприємництва цей показник менше. Зокрема, в 2002 р. за ним кластери відрізнялися більше ніж у 1,3 рази, а в 2004 р. – в 1,5 рази. Виявлену відмінність також легко пояснити – в досліджуваних районах відносно висока народжуваність населення, яка, як правило, перевищує середньо український рівень.

Слід зазначити, що показник природного спаду населення не може вважатися самостійною детермінантою розвитку підприємництва. Вплив цього показника (як і коефіцієнта демографічного навантаження дітьми) на рівень розвитку індивідуального підприємництва має опосередкований характер – через рівень народжуваності.

Використавши результати попередніх досліджень, розглянемо стан демографічного навантаження та соціального розвитку в перспективі для аналізу умов формування підприємницького механізму.

Демографічне навантаження на працюючих осіб на селі досить високе (табл. 3). Навантаження на працездатних особами як допрацездатного, так і післяпрацездатного віку в селах є істотно вищим, порівняно з містами.

Таблиця 3

Демографічне навантаження на осіб працездатного віку¹, осіб *

Рік	Загальне навантаження			Навантаження особами у віці молодшому за працездатний			Навантаження особами у віці старшому за працездатний		
	поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість
1990	917	696	1020	410	395	447	381	301	573
1995	799	707	1024	395	377	437	404	330	587
2000	759	664	992	343	314	413	416	350	579
2005	669	588	866	272	241	347	397	347	519
2010	659	605	787	253	229	310	406	376	477
2015	607	555	655	256	225	273	351	330	382

* На початок року

Джерело: 8.

Депопуляція сільського населення призводить до поступового знелюднення сіл, як наслідок – до великих втрат у сільській поселенській мережі. За 1990–2015 рр. вона зменшилася на 457 од. і налічує станом на початок 2015 р. 28 388 сіл [8].

Склад деградуючих і безлюдних сіл в Україні визначається за матеріалами суцільних обстежень сільських населених пунктів, що періодично (кожні 5 років) проводить Держстат України.

За даними останнього обстеження (станом на 01.01.2014 р.) налічувалося 27 385 сільських населених пунктів, що на 204 населені пункти менше, ніж на дату попереднього обстеження (станом на 01.11.2005 р.), внаслідок зняття з обліку незаселених поселень. Серед них у 369 населених пунктах (1,3% від загальної кількості) не було населення, але їх не знято з обліку.

Зазнали змін окремі групи структурного складу сільських населених пунктів. Через процес їх розукрупнення.

В умовах ресурсодефіцитної економіки вирішальна роль у розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні належить трудовим ресурсам, забезпечення якими безпосередньо залежить від наявності та зайнятості сільського населення [8]. З огляду на те, що сільське населення є базою відтворення трудових ресурсів у сільському господарстві, створення необхідних умов для продуктивної зайнятості в аграрній сфері сприятиме нарощуванню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню ефективності аграрної галузі.

Чисельність економічно активного населення сільської місцевості України віком 15-70 років у 2014 р. становила 5850,6 тис. осіб і зменшилася на 17 тис. порівняно з 2000 р. (рис. 4) [8].

Чисельність економічно активного населення працездатного віку після скорочення у 2000-2005 рр. надалі почала зростати і у 2014 р. досягла 5482,5 тис. осіб.

Після зниження рівня економічної активності населення працездатного віку від 73,4% у 2000 р. до 71,8% у 2005 р., у 2005-2012 рр. значення цього показника зростало і у 2012 р. становило 73,5%, але у 2012-2014 рр. тенденція до зниження рівня економічної активності сільського населення у віці 15-70 років відновилася і становила за цей період від 67,7 до 61,8%. Протягом 2008-2014 рр. зайняте сільське населення зменшилося на 1,3 млн. осіб і становило у 2014 р. 5,3 млн. осіб, а кількість безробітних збільшилася на 0,2

¹Розраховується як відношення кількості населення, молодшого за працездатний вік, кількості осіб пенсійного віку (старших за працездатний вік) та їхньої загальної кількості до чисельності населення у працездатному віці.

млн. осіб. За статистичними даними, у 2014 році середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві становила 2476 грн і залишається меншою від середньої по країні на 1004 грн та є однією з найнижчих серед галузей економіки.

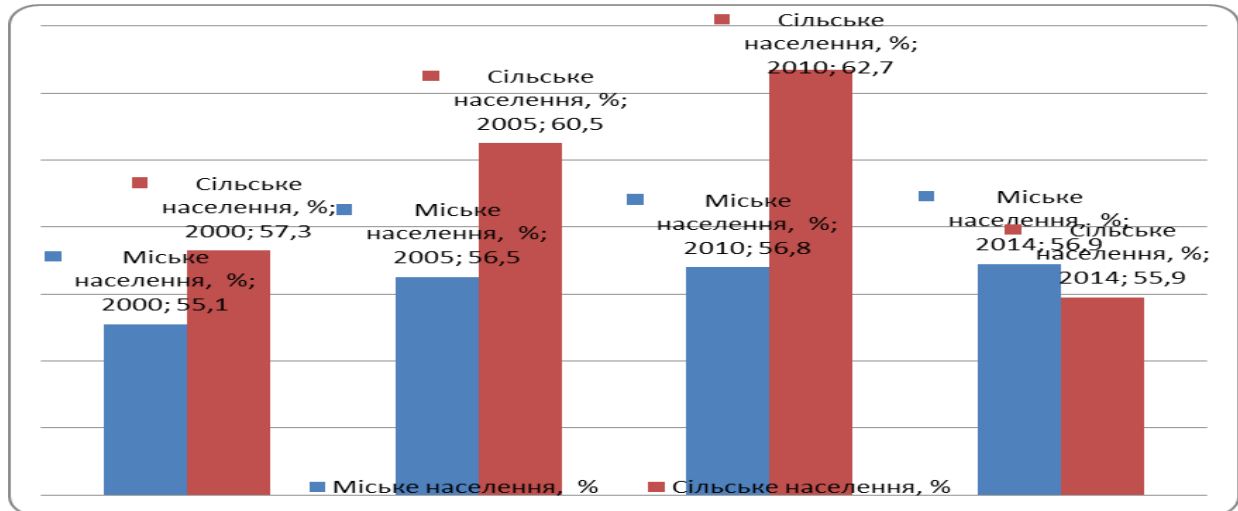

Рис. 4. Динаміка рівня зайнятості населення у віці 15-70 років, %

Джерело: [8]

Також за цей період збільшилася кількість працюючих пенсіонерів. Так, якщо на початок 2005 р. їх налічувалося 156,9 тис. осіб, то станом на 01.01.2014 р. їх кількість збільшилась до 230,9 тис. осіб. Загальна кількість зайнятих, що працюють за місцем реєстрації місця проживання, становила 1,6 млн. осіб, з них переважна більшість (35,3%) – зайняті у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних із ними послугах, решта працює у галузях освіти (19,6%), оптової і роздрібною торгівлі та ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (8,2%), охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (6,6%), в галузях добувної та переробної промисловості (4,2%).

Станом на 01.01.2015 р. в Україні налічувалося 2 149 громадських об'єднань суб'єктів підприємництва [5]. Функціонування таких елементів інфраструктури підтримки підприємництва сприяє забезпеченню захисту прав та інтересів суб'єктів малого і середнього підприємництва, спрямуванню підприємницької ініціативи на вирішення першочергових проблем регіонів, а також налагодженню ефективної взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадського суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень Формування розгалуженої інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва є принципово важливим фактором для розвитку підприємницької діяльності в Україні, ефективна діяльність якої сприяє підвищенню інвестиційної привабливості регіонів, залученню вітчизняних та іноземних інвестицій, застосуванню передових технологій тощо.

Сприяння розвитку інфраструктури підтримки підприємництва, зокрема надання суб'єктам підприємницької діяльності матеріально-технічної, інформаційної, науково-технологічної, консультаційної, кадрової та освітньої підтримки є основним завданням, що потребує постійного цілеспрямованого впливу з боку як держави, так і громадянського суспільства.

Література

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

2. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – К. : Державна регуляторна служба України, 2014. Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226.htm>
3. Ареф'єва О.В. Управління формуванням підприємництва : Монографія. / Ареф'єва О.В., Герасимчук Н.А. – К.: Видавничий дім “Корпорація”, 2006. - 225 с.
4. Ганущак-Єфіменко Л. М. Інноваційний розвиток підприємництва в Україні: стратегічні орієнтири [Текст] : монографія / Ганущак-Єфіменко Людмила Михайлівна ; ВНЗ "Нац. акад. упр.". - Київ : Національна академія управління, 2014. - 397 с.
5. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2015 – 480 с.
6. Малік М. Й. Сталій розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М. Й. Малік, М. А. Хвесик // Економіка АПК. - 2010. - № 5. - С. 3-12.
7. Рогач С. М. Інституціоналізація аграрного природокористування : [монографія] / С. М. Рогач; НАН України, Ін-т економіки природокористування та стал. розв. . – К. : КОМПРИНТ, 2012. – 371 с.
8. Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України» на 1 січня 2015 року. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 17 с.
9. Сучасні проблеми розвитку національної економіки і шляхи їх розв'язання [Текст] : кол. наук. монографія / [М. М. Єрмошенко, Л. А. Азьмук, М. О. Александрова та ін.] ; за наук. ред. : М. М. Єрмошенка ; Нац. акад. упр. – К. : Нац. акад. управління, 2008. – 451 с.
10. Bradley D. Parrish (2010) Sustainability-driven entrepreneurship: Principles of organization design, *Journal of Business Venturing*, Volume 25, Issue 5, September 2010, Pages 510-523
11. World Bank Group (Ed.). (2013). *Doing Business 2014: understanding regulations for small and medium-size enterprises*. World Bank Publications.